

Rohkem keeli – rohkem Euroopat

Jüri Valge

haridusministeeriumi nõunik

Nii kõlab järgmisel, 2001. aastal korraldatava Euroopa keelteaasta tunnuslause. Euroopa, mida sageli ollakse harjunud pidama ühtlustavaks, muu hulgas keeleerinevusi ja keeli kaotavaks õnnetuseks, pakub Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu ühisüritusega võimalust eelseisvast kooselust ka optimistlikumalt mõelda. Keelteaasta sisu lähtub kahest tuleviku Euroopat loodetavasti iseloomustavast ideest: keelelisest mitmekesisusest ning igale inimesele tagatud võimalusest läbi terve elu keeli õppida.

Keel avab ukсед

Keelteaasta peamisi lähtekohti ja oodatavaid tulemusi, sündmusi, osavõtjaid ning korraldajaid tutvustatakse keelteaasta infolehes, mis lähiajal ka eesti keelde tõlgituna kättesaadav peaks olema.¹ Keelteaasta (2001) juhtmõtted on järgmised:

- keeleoskus suurendab inimeste võimalusi (keeled avavad ukсед);
- keele mõistmine loob paremad võimalused nii selle keele rääkija kui ka tema kultuuri mõistmiseks;
- keeleõpe on pidev tegevus (kunagi pole hilja asuda õppima uut keelt).

Kõige sellega oleme siin Eestis viimasel kümnendil väga tihedalt kokku puutunud, puutume veelgi ning iseenesest ei ole neis väidetes midagi enneolematult uut. Jätnud selja taha üksnes vene keele tähtsust rõhutanud majandusliku, poliitilise ning keelelise eraldatuse ajad ning tähtsustanud eesti keele oskuse Eestis, oleme ühtlasi saanud selgeks, kui oluline on õppida ning osata võõrkeeli.

Keeleõpe ei pea piirduma üksnes kooliajaga. Mida kauem vanem põlvkond soovib noorematele konkurentsi pakkuda, seda enam peab ta õppima võõrkeeli. Kogemused ja erialane tarkus maksavad vähe, kui keeleoskamatus ei lase neil teostuda. Kui eesti emakeelega inimesel ahendab vähene võõrkeeleoskus karjäärivõimalusi, siis näiteks mitte-eestlasest kooliõpetaja jätab riigikeele mitteoskamine sootuks tööta, ühtaegu tehes majanduslikust probleemist poliitilise. Mõtet, et tuleb õppida ning ise tulemuste eest vastutada, peab aitama sisendada ka keelteaasta – koos mõttega, et riik peab keeleõpet küll soodustama, ei suuda seda aga kunagi täielikult kinni maksta. Ja ega ühest võõrkeelest enam piisagi. Mis keeli just juurde õppida, oleneb nii inimese enda kui ka riigi vajadustest. Eestis on peale tavapäraseks saanud inglise keele nõudlust vene, soome, saksa, miks mitte ka prantsuse, rootsi ja läti keele järele.

Muidugi ei saa keele funktsioone piirata töö- ning olmesuhtluse vajaduste rahuldamisega. Nii euroopaliku keelelis-kultuurilise mitmekesisuse² säilitamise heaks tehtavad pingutused kui ka kodumaine integratsiooniprogramm³ seovad kultuuri ja keele ning peavad keel(t)eoskust kultuurilise täisväärtuslikkuse tingimuseks. Keeleoskamatuses tingitud kultuurikonfliktid ei too kasu ühelegi riigile ning erand pole ka Eesti. Et tavaeestlase õigustatult kuulsast sallivusest ning idaturu võimalustega arvestavast pragmatismist mõnikord puudus võib tulla, seda näitab vene keele õppijate arvu vähenemine eesti koolides. Jõudnud 1998/1999. õppeaastal 28,9%-ni, on see eelmisel, 1999/2000. õppeaastal siiski taas kasvama hakanud (29,5%).⁴ Kuid mis rääkida vene keelest, kui isegi mõte, et võru keel riigilt senisest enam tähelepanu – ja raha – saaks, on nii mõnelegi üsna vastumeelt. (Murded? Tänan, ei!)

Keelteaasta üritused hõlmavad kõiki Euroopas kõneldavaid keeli, nii suurte kui ka väikeste rahvaste omi. Eesti kui väikese kõnelejaskonnaga keele turuväärtust ei suuda keelteaasta küll märgatavalt parandada, peaks aga aitama vähendada väikerahva komplekse ning avada silmi selle rikka keeltemaailma poole, mis meid nii omal maal kui ka väljaspool seda ümbritseb. On igal juhul kasulik endale teadvustada, et ka Eestis elab mitmesuguseid rahvusvähemusi, -rühmi ja -kilde⁵ ning et peale kõigile tuntud keelte on Euroopas olemas veel näiteks baski, bretooni, friiuli, kõmri, mänksi, gaeli ja muidki keeli, milles antakse kõrgharidust, edastatakse televisioonisaateid ja toimub asjaajamine (vt <http://www.troc.es/ciemen/mercator/language.cfm>). Keeli saab ja on

mõtet õppida siis, kui nad elavad ja täidavad oma funktsioone. Nii nagu emakeelgi ei saa kunagi lõpuni selgeks, vajab ka tema mitmefunktsioonilisuse säilitamine pidevat tööd.

Emakeelt ei peaks käsitama võõrkeeli ning viimaseid emakeelt välis-
tavana. Vastupidi, koos peavad nad pakkuma paremat, tuleviku Euroo-
pale omast elukvaliteeti. Eneselegi märkamatult oleme juba asunud tee-
le, millel käimise eelduseks on **korrektsale emakeele valdamisele toetuv**
võõrkeelte oskus ning tulemuseks oluline suhtluspiiride laienemine. Siis-
ki, kui välismaale siirduja keeleõpe on suuresti tema enda mure, siis ees-
tikeelse keskkonna säilitamine Eestis on riigi põhiseadusest tulenev ko-
hustus, mille täitmise huvides tuleb siia tulijaile juba välismaal eesti keele
ning kultuuri õppimise võimalused luua. Oma keele propageerimine
mujal läheb kahtlemata kokku keelteaasta vaimuga ning selles asjas on
Eestis veel palju teha (kas või keelesugulaste soomlaste ning ungarlastega
võrreldes).⁶

Keelestrateegia, keelemapp ja keeleajakiri

Keelteaasta üritustest on osa pidevad, osa ühekordsed. Pidevalt on käi-
gus **keelteaasta koduleht** (www.eurolang2001.org), korraldatakse üle-
euroopaline infokampaania, pannakse üles näitusi ja peetakse võistlusi.

Olulisim keelteaasta jooksul – ning ülesande suuruse tõttu ka enne
ja pärast seda – korraldatav tegevus Eestis on **eesti keele arengu strateegia**
koostamine. Kokkuvõtlikult öelduna peab see sisaldama põhjalikule
analüüsile toetuvat eesti keele olukorra hinnangut, rahvastikuprotsesse
arvestavat prognoosi ühiskonna ja riigi arengu kohta, reaalseid eesmärke
ning nende eesmärkide saavutamise vahendeid (nii lingvistilisi, rahalisi
kui ka õiguslikke). Ootuspärane on seegi, et avalikkus oleks tehtavaga
kursis ning saaks öelda oma sõna sekka kogu rahvast puudutava keele-
arengu kavandamisel. Keele seisundit on plaanis analüüsida ja arengut
kavandada kolmes suures valdkonnas: eesti kirjakeel (kasutusala, õigusaktid,
keelekorraldus ja -uurimine, keelekogud), eesti keele allkee-
led (murded, eesti viipekeel) ning eesti keel teise keelena – koos võõr-
keelte rolliga eesti keele seisundi tugevdamisel. Viimane seob otseselt
keelteaasta kaks poolt: emakeelearenduse ja võõrkeelte õppimise.

Ajakirja Oma Keel väljaandmine on keelteaasta vaimuga tihedaimas
seoses. On ju keelteaasta eesmärk teadvustada kõiki keelekasutajaid oma
peremeherollist keele suhtes, teha nad teadlikuks oma vastutusest,

panna nad kodanikena keeleasjade üle mõtlema ning teha hea ja loov (ema)keelekasutus lihtsas ja kaasahaaravas vormis omaseks kogu rahvale, alustades kooliõpilastest ning lõpetades riigiametnikega.

Keelteaastal tehakse algust keelemapi ettevalmistustöödega. Kavadataval keelemapil⁷ on täita kaks ülesannet: anda selget ja rahvusvaheliselt võrreldavat infot mapi omaniku keeleteadmiste kohta ning aidata kaasa uute keelte õppimisele.

Euroopa keelemapp sisaldab keelepassi (annab ülevaate mapi omaniku keeleteadmistest, nende kohta antud tunnistustest ja tõenditest), õpibiograafiat (info läbitud keelekursuste, keeleõppe eesmärkide ning keele- ja kultuurikogemuste kohta ning kontroll-leht enesehinnanguks) ning valimikku tekste, mis mapi omanik on võõrkeeltes kirjutanud. Mapp võimaldab inimesel koguda ühtede ja samade kaante vahele mitmesugused keeleoskuse kohta käivad dokumendid, kuid eeldab ühtlasi väga heal tasemel võõrkeelte õpetamise süsteemi (programmid, õpikud, õpetajad, eksamineerijad, kontrolltestid jne). Mapist peaks kasu olema nii selle omanikule endale kui ka tema koolile, õpetajale, tööandjale. Seik, et keelemappi on hakatud ette valmistama, näitab, et keeleoskusest on saamas kutseoskuse lahutamatu osa.

Keelteasta saab hoo sisse emakeele päeval

Kõrvuti pidevalt toimuvaga kuuluvad keelteaastasse ka ühekordsed üritused. Üle-euroopalised üritused koos (esialgsete) toimumisaegadega on järgmised:

- keelteasta avamine Lundis 18.–20. veebruaril;
- lühikese keeleõppejuhendi väljaandmine märtsis-aprillis;
- täiskasvanud keeleõppijate nädal 5.–11. mail;
- Euroopa keeltepäev 26. septembril;
- Euroopa keelteasta lõpetamine Belgias detsembris.

Eestis on lisaks kavandatud omad ettevõtmised, mis keeletemaatika päevakorral aitavad hoida. Keelteasta esimesed avalikud üritused on koondunud märtsi. Kavandatavale lisab nii sisu kui ka pidulikkust luuletaja Kristjan Jaak Petersoni 200. sünniaastapäev. Et 14. märtsi on hakatud tähistama ka emakeele päevana, on igati paslik keskendada sellele Euroopa keelteasta avasündmused Eestis: keelteasta postmargi käibe laskmine, televisioonisaade keelteasta tegemiste tutvustamiseks ning konverents „Eesti keel Euroopas”. Kaks konverentsi jääb veel

sügisessesegi: „Emakeel ja teised keeled III” ning „Väikeste keelte kontaktid”.

Sügistalvel on kavas anda välja raamat „Estonian Language” („Eesti keel”), millest ilmub ka venekeelne (lühendatud ja kohandatud) variant. Need väljaanded tutvustavad eesti keele ehitust, arengut, staatust ning peaksid andma objektiivse pildi eestlase ja tema emakeele suhetest. Eestlasele endale on mõeldud laserplaatide sari eesti murdenäidetega ning raamat „Eesti murded ja kohanimed”.

Keelteaasta on keelekasutajate aasta

Üks Euroopa keelteaasta juhtmõtteid on, et keelteaastast võib osa võtta iga inimene: alustades uue või jätkates tuttava võõrkeele õppimist, osaledes keelteaasta ettevõtmistes (ka Interneti kaudu), käies keeleteemalistel näitustel. Kõik algab aga ikkagi emakeelest ning selle hoidmisest, arendamisest, taastamisest. Keelteaasta on kahtlemata sobiv aeg kultuuriautonomia seaduse ajakohastamiseks ning rahvusvähemuste teenistusse rakendamiseks. Kui eesti keele kui riigikeele oskus on Eestis elamise iseenesestmõistetav tingimus, siis emakeele õppimine ja hoidmine on kohustus oma rahva vastu ning panus Eesti riigi keelelisse rikkusse.

Eraldi on keelteaasta sihtrühmana esile tõstetud keeleõpetajaid, ajakirjanikke, poliitikuid ja nn kolmandat sektorit (mille moodustavad avaliku sektori ja turusektori kõrval mittetulundusühingud).

Keeleõpetaja roll nii ema- kui ka võõrkeele õpetamisel on suur. Emakeele kui kirja- ja kultuurkeele arendamiseks nähtud vaev ja tehtud kulutused pole sentigi väärt, kui koolis käiv põlvkond emakeeleoskuse tähtsusest aru ei saa. Ilmselge on ka see, et tuleb jätkata tööd mitte-eesti koolide eesti keele õpetuse edendamisel (mitte ainult praegu Eestis elavate keeleõpet korraldades, vaid ka uute immigrantide tulekut arvestades), samuti keeleteadmiste kontrolli süsteemi arendamisel (testide koostamine, eksamineerijate väljaõpetamine).

Ajakirjandusel on eesti keele arendamisel ja õiguste eest võitlemisel alati tähtis osa olnud. On hea, kui mitmesugused keeleveerud, -nurgad ja -leheküljed, kus keelemõtteid avaldada, taas populaarseks saavad. Põhiline on aga siiski see, et need, kellele ajakirjandus on töö – kutselised kirjutajad – teadvustaksid hea keelekasutuse vajadust ning võtaksid aeg-ajalt täiendada ka oma emakeeleoskust.

Leidub märke, mis osutavad keeleasjade tähtsustamisele Riigikoguski. Teha olevat on tehtuga võrreldes ometi märgatavalt rohkem ning oluline on, et seda ei käsitataks (ka keelteaasta mõjul) kampaaniana, vaid pidevat hoolt, tähelepanu ning raha nõudva vajadusena. Selleks kohustab, muuseas, ka põhiseadus. Paraku on nii, et mida väiksema kasutajaskonnaga üks keel on, seda kallim selle arendamine ja hoidmine selles keeles rääkivale rahvale tuleb.

Kolmanda sektori kaudu – siia kuulub ka näiteks Emakeele Selts – saavad keeletöös kaasa lüüa kõik ühiskonnaliikmed. Ei saa öelda, et Eestis sedalaadi ühendusi vähe oleks, kuid nende tegevus tuleb kooskõlastada – kas või sel lihtsal eesmärgil, et huvitavad keeleüritused ei sa- tuks üksteisega kohakuti.

Euroopa keelteaasta korraldajaid on kolm: Euroopa Komisjon (hariduse ja kultuuri peadirektoraat, keelepoliitika osakond), Euroopa Nõukogu (nüüdiskeelte osakond, koolide, koolivälise ja kõrghariduse direktoraat) ja Euroopa nüüdiskeelte keskus (Grazis). Eestis korraldab keelteaasta üritusi haridusministri käskkirjaga moodustatud komitee, mille liikmed on haridusministeeriumist, Tartu ülikoolist, Tallinna pedagoogikaülikoolist jm asutustest.

Nii keelteaasta kui ka keelteoskuse kaudu avatavad ja suhtluseks valla hoitavad ukсед on mõeldud kõigile keelekasutajaile. Ainult siis saab tõeks osutada Euroopa haridusministrite teisel konverentsil (1961) sõ- nastatud ning hiljem palju kordi korratud seisukoht: „Iga liikmesriigi keele õppimine ja õpetamine kõikide teiste liikmesriikide rahvastele on olnud ja on ka edaspidi Euroopa Nõukogu hoole ja tähelepanu objekt”.⁸

¹ European year of languages 2001. Information pack. Council of Europe, 02/2000.

² I. Camartin, Lust und Last der Mehrsprachigkeit. – Sprachen – Brücken über Grenzen. Austria, 1999, lk 271–275.

³ Riiklik programm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007”. Tallinn, 2000.

⁴ Haridusministeeriumi statistilised andmebaasid.

⁵ Eesti rahvaste raamat. Rahvusvähemused, -rühmad ja -killud. Koostanud ja toimetanud J. Viikberg. Tallinn, 1999.

-
- ⁶ Kielisillan rakentajat. Katsaus ulkomaanlehtori- ja kielikurssitoimintaan ja toiminnan arvionti. Toimetajat A.-M. Raanamo ja P. Tuomikoski. Helsinki, 1997.
- ⁷ Das Europäische Sprachenportfolio. Bern, 1999.
- ⁸ Language learning for European citizenship. Final report (1989–96). Germany, 1998.